

XI. L E V É L.

*Költ Komáromban, Böjt Elő Havának
6. Napján.*

*A Dunának nap-keleti partján fekvő Vá-
rosoknak folytatások.*

Komárom:

Az itt lévő Professorok között em-
líti Ember Pál *Pétzelit*, a' ki Királyiból va-
ló volt, 's az akkori szokás szerint Deákra
fordítva nevezi Regius Pétzeliusnak — 1608
ban itt lakott a' Superintendens *Dobronoki
Miklós*, és rend szerint két Prédikátorok vól-
tak itt 1672-ig — Láss erről 's másokról is
Ember Pálban, a' kinek summáját leg-alább
bár valamely érdemes Hazafi, anya nyelvün-
kön ki-botsátaná, a' melly fokot szolgálna
a' fellyebb való Századoknak értékre.
Nem régiben ez a' Könyv; mint a' régiség-
nek drága tárháza, Bétsből dítserettel kül-
dettetett-le. — Említést érdemel az is, hogy
a' felfőbb Királyi Városok között egy fins
a' hol annyi fok szép Magyarfág lakna mint
itt. A' Németek is jól befzellnek Magyarúl, 's
Innep napokon Magyarba öltöznek, még
pedig olly pompás köntösbe, hogy Lon-
donban sem hagynák egy tekintetre. —

M. Gyűj. III. N.

L

III-

III-szor Vázt, Püspöki Város, nem mészé a' Sz. András szigetéhez. A' Dunának széleltsége itt mintegy két száz hetven öl. Ezt a' Várost képekkel együtt igen bőven le-írta Fő-tifzteleitű Róka, Káptalanbéli Úr, a' melly munka Pofonban jött világofságra.

Nevét vette a' mellette lévő folyó víztől *Verováztól*, valamint Esztergom az *Ister'* és *Garantól*. — Hajdan tartozott Nógrád Vármegyéhez, de a' fellyebb való Századnak végén Pesthez tóldattatott. — — Virágozni kezdett ez a' Város Mátyás Király alatt, a' mikor Püspök Báthori a' Király kegyelméből olly széppé tette azt, hogy Galeotus Martius ennek szemmel látó tanúja, a' Püspöki Palotának 's Templomnak ékefségét nem győzi dítsérni. Azt írja a' Püspökről is, hogy a' Tudományokat 's a' Poézist igen szerette, 's a' Magyar Poéták minden nap verseket olvastak előtte — 1543-ban jutott a' Törökök' kezeikre, kik azt fel-prédálták 's hírták 1594-ig, melly idő alatt kihalt a' Káptalan, 's minden régi Levelek elvesztek. A' Reformátusok ezen Században nagy számmal vóltak itt, 's ők bírták a' mostani Sz. Mihály Templomát — 1597-ben két nagy tábor feküdt a' Város mellett, mint azt le-írja Magyar Ország' Krónikája. 1685-ben meg-gyújtotta azt a' Török 's oda hagyta.

Azól-

Azóltá újra egy kies várofsá tétettetett Vátz, és fok pompás épületekkel meg-éke-
fítettetett. Lakofai mintegy nyóltz ezerek. —

IV-szer Pest, melly egy a' leg-híre-
febb Királyi Várofsok közzül. A' régi idők-
ben vólt már itt a' Rómaiaknak egy Co-
lóniájok, melly *Transacincumnak* nevezte-
tett. Már Átilla idejében vólt itt vala-
melly kis várofsotka; de egész Sz. Istvánig
igen nagy homályban vagon ennek a' Vá-
rosnak históriája. Sz. István, mint né-
melly más nagy Várofsokba, úgy ebbe is
fok lakofokat hívott-ki Német, Cseh, és
Olafz Országokból, a' kik azt tsak hamar
virágzóvá tették. Már IV dik Béla alatt
nevezi ezt Rogerius, *Magnam et ditissi-
mam villam*, nagy és gazdag Városnak —
Nagy ditsőségére 's virágzására szolgált en-
nek a' Városnak; hogy az itt közel lévõ
Rákos mezején tartattattak az Ország'-gyü-
lései, 's ott választattak a' Királyok. A'
leg-első Ország-gyűlése vólt 1308-ban, melly-
ben I-ő Károly választatott Királlyá. Töb-
bek 80,000 Nemeseknél lakoztak akkor fá-
torban a' Rákosmezején. 1439-ben Albert
Király benn tartotta Pesten az Ország gyű-
lését; de a' következendõ időkben tsak u-
gyan a' Rákos mezejére vitettetett által.
1445-ben itt választatott Királlyá V - dik
László, Hunyadi János pedig az Ország'

L 2

Hely-

Hely-tartójávé tétetett. 1458-ban fok tzi-
vódások után itt választatott Királyá ama
Magyar Népnek Nagy Sándora, az el-felejt-
hetetlen Mátyás Király, a' ki akkor min-
den Európai Fejedelmek között leg-méltóbb
vólt a' Koronára. 1505-ben ismét Ország-
gyűlése tartattatott a' Rákos mezején, melly
igen fok tzi-vódások közt ment véghez.
1525-tartattatott a' leg-utólsó, a' mikor a'
Mohátsi veszedelem meg-esett. Míg a' Tö-
rök bírta Budát, 's Magyar Országának több
részeit; addig tsak nem egészen el-pufztúlt
vólt Pest:míglén Leopold 1703-ban a' viz-
sza szivárgó lakosoknak igen nagy szabadsá-
gokat ígért, melly által a' város virágozni
kezdett. Leg-ditsőfégefebb épület itt az Is-
potály, melly épült VI-dik Károly alatt, 's
melly került fél millió Rhforintokba, a' melly
költőfégnek nagy részét Szétsényi és Kolonits
Érsekek adták. A' repülő-híd helyett negy-
ven hajókon vagyon a' híd építve, melly
most huszon-öt ezer forintért árendában va-
gyon. Ebből tizen-hét ezeret a' Királyi
Cassa húz, a' többit pedig Pest és Buda
városa. 1775-ben, mikor egyszer'smind
163. hízott ökröket hajtottak által e' hídon,
e' nagy tereh alatt le-szakadt a' híd; tíz ö-
kör a' Dunába fúlt, a' többek pedig ki-úsz-
tak. Ugyan azon esztendőben a' Dunának
rend-kívül való áradása és jegei 611. Há-

zakat le-rontottak, 's száz hatvan négy ezer forint kárt okoztak. A' Lakosoknak 'szá-
muk minden Jövevényekkel együtt 1776-
ban volt tizen-kilentz ezer, már most rá
megy húsz ezerre; a' városnak esztendei
adója pedig 19207. forint és 20. krajtzár.

V-ször Kalotsa, Érseki város, fél órá-
nyira a' Dunához. Fekszik csak nem kö-
zepében az úgy nevezett Sár-köznek, melly
húsz négy-szeg mért-földekre terjed-ki. Né-
mellyek ennek a' Városnak nevét húzzák
azoktól a' Colosusoktól, mellyeket a' Ró-
maiak itt építettek; mások Pannóniának
Colosus nevű Tiszt-tartójától; mások pedig
a' Koletinusoktól, a' kik hajdan a' Dráva
és Száva közt lakoztak. A' Török vesze-
delem előtt virágzó város volt ez, mellyet
Csáky Imre Érsek' idejében egy száz negy-
ven esztendős öreg lakos, és az ő száz eszt-
endős felesége, sokszor elő-beszélltek az
Érseknek, ennek a' nagy Méltóságnak nem
kevés gyönyörködtetésére. Ez az Érsek ép-
píttette a' benne lévő szép templomot 1725-
ben, mellyet annakutánna Cárinalis Battyá-
ni tökéletességre vitt. Az Érsekeknek nyá-
ri lakozások vagyon Hajóson, melly ide két
óránnyira esik; úgy szintén három fertálynyi-
ra a' Városhoz, vagyon Fok-tün egy szép
múlató házak. Sokszor, kivált a' régi idők-
ben, olly bőv halászatok estek itt, hogy

egy aranyon ezer potykákat is lehetett venni. Innen vette eredetét az a' példa beszéd, *Archiepiscopum Colocensem Deum esse piscium*, - a' Kalotsai Érsek halaknak Istenek. Egynehány esztendőkkel ez előtt volt Kalotsában Könyv - nyomtató műhely, 's itt nyomtattatta Tisztelendő Præpost Palma Úr Magyar Ország' Históriáját.

VI-szor Baja, nevezetes helység Báts Vármegyében. Áll mintegy hat száz házból, mellyeknek lakosaik Magyarok, Rátzok, és Németek. Bírja ezt a' helységet Hertzeg Grafalkovits, a' kinek is itt egy négy - szegre épült szép kastélya van, melly többbe került két száz ezer forintoknál. Híres héti Vásárok esnek benne, mellyekre nézve kis Pestnek nevezetik. Eddig a' Győri 's Komáromi Kereskedő hajók leg-inkább itt rakodtak, 's e' volt fokokra nézve a' nap-keleti India, mint Mosony a' nap-nyúgoti: de már ezután, ha a' békeféség fel-áll, Péterváranál, vagy a' Bánátusi terméssel Belgrád alatt nagyobb haszonnal rakodhatnak. Itt született a' Világra Jelki András, a' ki mint szabó legény külfő Országokra utazott, azután a' tengeren elfogattatott, és fok-féle viszontagságai után fokkintset gyűjtött magának Á'siában, nevezetesen Batáviában, mellyel ez előtt egynehány esztendőkkel vissza tért a' maga kedves hazájába.

VII-szer Futak, nevezetes helység három fertálynyira a' Dunához. Innen nevezetik Hazánknak egyik leg-kedvesebb Familiája, Feldmarschal Gróf Hadik András Úr, a' ki ezt nagy virágzásban is tartja. Itt táborozott vólt Hertzeg Eugénus 1716-ban és 1717-ben. Nagy sokadalom esik itt minden esztendőben Novemb. 8-dik napján, mellyre néha Persiai Kereskedők is számosan meg-jelennek, úgy hogy a' Lipshai vásárt is alig lehet ehez hasonlítani.

VIII-szor Új-Vidék, (*Neusatz*) Királyi város Báts Vármegyében. Minthogy Pétervárában hajdan sem a' Protestánfokat, sem a' Rátzokat és 'Sidókat meg nem szentették, ezen a' helyen, melly az előtt csak fántzból állt, kezdtek némellyek meg-telepedni; és akkor még ez Rátz Városnak neveztetett. De lassanként annyira meg-népefedett ez a' hely, hogy 1748-ban Királyi Városá lett. Akkor még csak négy ezer lakosai vóltak; de már ma többen vagynak tíz ezernél. Esztendei adaja megy 6900. forintra. Ittlakik a' Görög Püspök, a' kinek jövedelme tizen-két ezer forint, 's van benne a' Görögöknek 5. templomjok.

T. Kazintzy Úrnak a' Normás Oskolák Látogatójik előtt tartatott Beszéde.

Tegnap küldtetett hozzánk nyomtatásban ezen rövid de fontos Beszéd, melly-

ben örömmel olvastuk, hogy a' mellyeket minden okos Hazafjak kárhoztatnak a' Normában, ugyan azokat kárhoztatja ez az éles elméjü 's a' dolognak nem tsak külfő hártáját, hanem belfő valóságát néző Nagy Hazafi is. 1-ször nem hagyja helybe az együtt való olvastatást, mert az a' gyermekeket éneklő beszédre 's igen rú hangra szoktatja, mellyet nagy korokban is sokan le nem vetkezhetnek. Azon kívül, így némelly gyermekek minden vígyázás és figyelmetesség nélkül tsak a' hangot mondják a' többek után. — Itt is igaz *Qui multum capit, parum stringit: A' ki sokat fog össze, keveset szorít az.* 2-ször Kárhoztatja a' táblán való tanítást; mert az által a' gyermekek (a' mint nem régiben erről egy nagy Püspök a' maga értelmét éppen így adta) mechanizmusra szoktattatnak. — Mikor valamiről meg-kérdeztetnek, mindjárt arra megy vissza emlékezetek, hogy vólt az írva a' táblán? mellyik rend vólt az első helyen? 's a' t. a' mellyből a' lesz? hogy ez a' *localis memoria* helybéli emlékezet ki-kopván elméjeből, a' dologról sem fognak semmit tudni. 3-szor Kárhoztatja azt, hogy hofszan könyv nélkül tanúltatják-meg velek, hogy kell az Át írni? Miből lesz' az U. 's a' t. még pedig olly szókkal, mellyeknek tudásokra először *mathefis*, vagy a' föld-

föld-mérésnek tudása kívántatik. — Még e' tsak fűrhető volna, de ez a' nagyobb, hogy a' Magyar gyermek Németül tanulja - meg könyv-nélkül, azt hogy kell a' Magyar Át írni. — Két három levelet el-mond Németül úgy, hogy egy szót sem ért benne. — Sír az emberben a' Lélek, mikor látja miképpen tétettetnek így az Istennek okos teremtései szajkókká 's merő bolondokká. — Ez az oka, hogy sok Szülék panaszolkodnak, hogy a' Normában kevésre mennek gyermekeik; mert ész nélkül tanulják, a' mit tanulnak is. — Javasolja továbbá T. Kazintzy Úr a' Látogatóknak, hogy mindent el-kövefsenek, hogy a' gyermekeket jó Keresztyénekké, hűféges Jobbágyokká, jó Hazafijakká tegyék. — Mind ezeket a' Protestánfsok Norma nélkül is meg-tselekedték, 's meg is tselekezik. — Javasolja a' Német nyelvet, melly a' többek között szolgálni fog a' meg-világosíttatásra. — E' jó lenne, ha tsak eddig menne. De a' Németek fészertették volna ez előtt 50. esztendőkkel, ha a' Frantziák úgy világosították volna őket, hogy született nyelveket el-nyomták volna: Azért is a' Frantzia remek munkákat német köntösbe öltöztették, 's úgy tanútták a' jó ízlést. Nékünk is sokba lesz' a' meg-világosodás, ha az által Nemzeti nyelvünk 's belyegünk (character) el-töröltetik. Fordítsuk

tsuk-le mi is a' Német, Frantzia, Ánglus, remekeket, azután igyekezzünk írni hasonlókát, é' lefz' a' jó út a' meg-világofodásra — De ha az Oskolákban már a' Grammaticában (a' mint kezdik) mindent Németül fordítanak gyermekeink, és femmit fe magyarra, úgy három nemzetfég alatt, az az 100. esztendő alatt tsak nem egészen el-fog töröltetni a' mi Magyar nyelvünk és Nemzetünk. — Ezen úgy el-kefereedett az egész Ország, hogy tsak egyedül a' Királyi Felfégnek azon kegyelmes rendelése által (mellyhez már nagy reményfége is vagon) vígasztaltathatik-meg, hogy a' Polgári és Törvényes dolgok magyarul folytassanak, melly egyedül emelheti-fel Nemzetünket a' porból, és hogy az apróbb és nagyobb Oskolákban Magyarul tanítsanak mindent. — A' szegény Paraszt nem járathatja 5. 6. esztendeig gyermekét Oskolába, mert az az ő félkeze, mellyel portzióját meg-keresi. — Két három esztendeig míg járhatja, addig Magyarul a' Valláson kívül egy kis gazdaságra, föld mivelésre, 's más szükséges dolgokra kellene inkább a' Német helyett azt tanítani. — Ezután sem hordja ő Lintzbe és Augspurgba a' búzáját el-adni, hogy a' Németre szüksége lehetne. — A' melly Nemes embereknek gyermekeik pedig tovább akarnának tanulni, azoknak bizonyos órákon min-

minden héten lehetne a' Német nyelvet fundamentomosan tanítani; mint ezt a' Prót-estáns Oskolákban is tselekezik. —

A' Találós Mese vólt *Élet' ideje*; a' Rejtett Szó *Tenger*, mellyből ki-telik *Eger*.

Találós Mese.

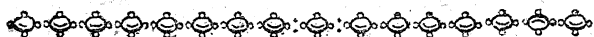
Mi az: bünöfökért e' földre született,
És ugyan azokért környül metéltetett;
Még se Kristus, bátor kint 's halált fzenvedett.

Rejtett Szó.

A' fő asztalokon találod testemet,
Ha egybe foglalod az egész nevemet;
Orrát kiki félre fordítja előlem,
Ha három fejemet külön metszed tölem;
Lábánn marad hafam nélkül a' gabona,
'S a' nélkül törököt nem vág a' katona.
Fejem, hafam, lakik a' vadon erdőkben
Hol magát tsudálva nézi a' kút-főkben;
Lábamnak, a' Holmi egy helyen azt mondja,
A' balaton mellett vagyon egy bolondja;
Fejem a' gyomrommal egyszer várat is vett;
Ma is fok állatnak e' fegyverévé lett;
Mellyt még a' pípás is jó ízün szopogat,
Bár a' fejem magánn véle orrot fogat.
Pápán. Kováts Ingenieur.

Hogy

Hogy kell a' méheknek télen gondjokat viselni.

Némellyek próbálták a' méh kasokat télen által a' földbe ázni, olly vélekedéssel, hogy majd a' méheket el-altatják, 's nem léfzen elefégre szükfégék. De tíz kasból alig maradt-meg három négy, a' többek el-döglöttek; a' mellyek meg-maradtak is, azoknak is öszve penésztedek lépjeik, és igen nyomorúlt állapotban vólta. A' föld alatt is élnek a' méhek, valamíg csak élhetnek, mint ezt sok próbák után a' Tűdófok meg-mutatták. Ha a' földben el-temettetésén, kevesebb mézet esznek is meg; a' kasoknak el-rothadások többbe kerül a' gazdának annál a' kevés méznél, mellyet e' helytelen gazdálkodás által tartott-meg. Némellyek azt javasolják, hogy a' ház-héjján zabbal fedjék-bé a' méh kasokat; de itt is a' meg-szorúlt levegő-ég felette nagy ártalmokra vagyon, azonban pedig az egerektől szüntelen háborgattatnak. Gyakran pedig egy egér is el-ronthatja a' leg-jobb méh-kast is. Nem régiben egy természet'-vizsgáló Bölts egy rakás méhet füst által el-bódított, egy tserép edénybe rekesztett, 's bé-borítva a' földbe el-temetett: de a' mint maga is gondolta előre, tavaszra egy

fe

fe maradt közöttök életben. A' honnan újra meg-erősödött abban, hogy a' méhek nem azok között a' férgek között valók, melyeket a' bölts természet úgy alkotott, hogy ősszel a' vérnek folyása benne meg-álljon, tavasszal pedig el-indúljon. — Leg-jobb tehát a' méheket azon a' helyen meg-hagyni, a' mellyen nyáron vóltak; ha az északi szél és az első ellen óltalmok vagyon. Akármelly nagy hideg légyen, nem árt az a' népes és mézzel rakott kasoknak. A' kevés bogarú's kevés mézű kasok pedig, bár akár hová tétettsenek is, mindenkör rosszak maradnak. Kevés mézzel meg-érik télen; hanem tavasszal kell nekik fok, mikor a' rajjokat kezdik táplálni. Ha télen méz által ki-telelnek is nagy nehezen az ilyen kasok; de a' következő nyáron és tavasszal meg-érik azt. Ha télen jó meleg idők vagynak, ki kell nyitni a' méh-kasoknak lyukaikat, mert akkor seregestől kívánkoznak-ki szükségeknek tevésekre. Ha ki nem botsáttatnak; úgy benn teszik szükségeket, mellynek szaga nekik ártalmas. Némellyek pedig addig szorongatják természetű szükségeket, hogy a' miatt meg-halnak; mások pedig addig rágitsálnak az ajtó körül, míg minden erejek végképpen el-fogy és el-döglenek. Ezeknek az el-döglött méheknek gőzölgéseik pedig az egészségeseket is meg-
vesz-

vesztegetik. Ha az ilyen téli meleg napokban hóval van béborítva a földnek színe, egy darab helyen a méh-kafok előtt szalmát kell rá hinteni, vagy pedig ótska deszkákat kell a' hóra rakni, hogy a' méhek lerepülvén meg ne fagyjanak. Ha így is némelyek el-döglenének: sokkal jobb hogy tíz hűsz el-veszzen, mintsem belől a' megbüdöfödött levegő miatt százanként vesznek-el. — Mihelyt a' tavasz kezd ki-nyílni, nagy örömmel repülnek a' mezőre ezek a' télben fogfágot szenvedő munkás bogarak. Ekkor a' hideg szelek miatt némelyek az úton vesznek-el, mások pedig haza jövén, a' méh-kas előtt le-szállnak, hogy ott megpihenjenek, 's úgy járnak mint a' télben ú-tazók, a' kiket az álom el-nyomván megfagynak. Noha már ezek a' méhek holt-taknak látszanak: de ne hidje a' méhész gazda hogy meg-haltak volna, mind addig valameddig nyelveket a' szájokból ki nem bortsátják. A' melly méhek csak egy éjjel háltak kinn a' hidegen; még azokat mind fel lehet élelteni. Szedje azokat a' méhész gazda pohárba, vigye meleg házba, 's már tizen-két órakor a' mellyek életre valók, mind repdesni fognak. Előre szükfég, hogy bé-fedje a' poharat, hogy a' szobában ne szállingozzanak, Mikor fel-elevenedtek, vigye-ki a' méh-színbe, 's mindenik bé fog repülni a' maga kafsába.

Prad-

Praxiteles híres kép-metsző élt Görög Országban Kristus Urunk születése előtt 574. éltendőkkel. Az ő márványból ki-faragott képéiről azt szokták mondani, hogy azok lelkes és élő állatoknak tetszenek. Mindenik olly szép vólt, hogy tsak egyedül maga tudott köztök választást tenni. Egyszer közzülök ígért ajándékban egyet a' maga szeretőjének ama' híres *Phrygének*, a' ki is hogy ki-vehesse belőle melyik a' leg-mesterfégefebb, egyszer nála lételekor azt mondja néki váratlan: *Praxiteles ég a' Háza* — Jaj! felel a' kép-metsző, tsak a' *Satyrus* és *Cupidó* maradjon-meg; nem bánom ha a' több képeim oda leíznak is. — Akkor el-nevetvén magát *Phryge* azt mondja néki: *Tudod é mit ígértél? a' Cupidót add nekem.*

Az Aszonyi Nem' ditsőségere.

Antonius Triumvir Hazája szabadlága ellen győzedelmeskedvén, (ama' *Rollin* mondása szerént) kegyetlenkedett azoknak meg-büntetésekben, kik ellene a' Hazájok mellett vitézkedtek. Ezeknek szerentsétlen számjokból való vólt *Lucius Cesar* is, ki *Julia* aszannyal *Antonius'* anyjával testvér vólt

volt. Hogy ellenfégi' üldözési-ellen megmenekedhetne, *Julia asszony'* Házához szökött. Ott fokáig bátorfágban élt, mert azon századosok, kiknek kötelefségeken állott ezen öfzve-szövetkeztteteket fel-keresni, nem merészlettek *Julia asszony'* házába lépni. Végre egyy azon vak-merőfégre vemedett, hogy fegyveres kézzel kivánna a' házba bé-rontani. *Julia* azontúl kī-terjesztett karjaival az ajtót el-állá, hogy testvérjét védelmezné; *Lutziust*, bátran felkiált, *addig meg nem ölitek, míg engemet életemtől meg nem fosztotok, kitől nyerte Uratok háladatlan életét.* Bár melly el-keményedett szívvel vóltak légyen a' porofzlók, de ezen asszony' ritka bátorfágán el-lágyúlván, nem mertek tovább törekedni. Ezután, hogy jó móddal meg-szabadítsa testvérjét, helyette az ítélő székre költözött, a' mellynél a' fija több társaival egyyütt ült vala. *Magamat vddolni jöttem,* úgy mond, *mint Lucius Cesar' el-rejtője. Öless-meg engem' is vele, mert egyenlő halállal büntettetnek azok is, kik a' pártofokat el-titkolják.* Erre *Antonius*, bár melly igen kemény szívvel lévén, tsak el-halt, és Anyja nemes szívüségétől meg nem tilthatta, hogy mind a' kettőt szabadfággal és étellel meg ne ajándékozná.

Pozsoni Szemináriumból.

